

Zülfı GÜLER¹

DİVAN ŞİİRİNDE PAPAĞAN

Özet

Papağan, insan sesini ve bazı sözlerini taklit etme yeteneği olan bir kuştur. Bu yeteneğiyle bütün dünya edebiyatlarında yer edinmiştir. Divan edebiyatında birçok değişik hatta zıt anlamların sembolü olarak kullanılan bir kuştur. Papağan Fars kültürüne oradan da Türk kültür ve edebiyatına Hindistan'dan ve Hint masallarından gelmiştir. Bu yüzden yaşadığı bu ülkenin adıyla birlikte anılır.

Güzel konuşan kişilere benzetmelik olduğu gibi, düşünmeden ve anlamını bilmeden söz söyleyen geveze kişilerin de papağana benzetildiği görülür. Konuşmanın ayna vasıtasıyla öğretildiği ve tatlıyı çok sevdiği için ayna ve şeker sözcükleriyle sık anılır.

Rengârenk, süslü bir kuş olması bakımından, insanı dünya nimetlerine çeken güzelliklerin ve nefsin sembolü olarak tasavvufi Şiirde kullanıldığı görülür. Renginde daha çok yeşilin hâkim olması nedeniyle Hızır de ile ilgilendirilmiştir. Papağan aşk ve âşik için de sembol olur. Aşkın papağana benzetilmesi, hem âşığa âşkı öğretmesi hem de şairi âşk ile konuşurmasındandır.

Anahtar kelimeler: Divan Şiiri, papağan, Tûfıname, sembol, Hindistan.

PARROT IN CLASSICAL OTTOMAN POETRY

Abstract

Parrot is capable of imitate human voice and some words. It has appeared in all world literatures with this ability. In classical Ottoman poetry aka Diwan Poetry parrot used as symbols of many different even opposite meanings. Parrot image came to Persian culture from India and Indian folk tales. Then it came to Turkish culture and literature. For this reason parrot generally mentioned with its origin country India.

In poetry parrot used as an analogy for persons who speaks well. It has seen that sometimes it also used for talkative persons. Parrots generally mentioned with candy and mirror since they learn speaking with mirror and like to eat candy.

¹ Doç. Dr., Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi, zguler@kmu.edu.tr

In sufi poetry parrots used as symbol for desires of self and blessings of material world since it has colorful and fancy appearance. Sometimes it has related with Hızır because of its green feathers. Parrots could used as symbol for love and lover because it teaches the true meaning of love to lover and it make poet speak with love.

Key Words: Classical Ottoman Poetry, Parrot, Tûtnâme, Symbol, India.

Giriş

Papağan, duyduğu sesleri taklit edebilme, kendisine öğretilen sözleri öğrenme ve anlamını bilmeden, düşünmeden söyleyebilme yeteneğine sahip bir kuştur. Bütün dünya dillerinde ve edebiyatlarında, bu özelliğiyle yer tutmuştur.

Farsçada *tûtî*, Arapçada *bebgâ*, Türkçede *papağan* ya da *dudu* denilen kuştur. Divan edebiyatında daha çok *tûtî* bazen de *bebgâ* ismiyle kullanılmıştır. Divan edebiyatında birçok değişik hatta zıt anlamların sembolü olarak söylenmiştir. Türk halk kültüründe ve türkülerinde *tûtî* ve *dudu* isimleriyle geçer. *Dudu*, kadın olarak da kullanılır.

Eski fabl türü eserlerde, bin bir gece masallarında, genellikle bunların tercümesi olarak, Eski Türk Edebiyatında meydana getirilmiş “tûtnâme”lerde ve halk hikâyelerinde papağan, güzel öyküler anlatan, dinî ahlakî öğütler veren bir hikâyeci, bir nasihatçi olarak rol almıştır. Bu durum onu, şiirde de ahenkli, anlamlı sözler söyleyen, herkesin örnek aldığı şairin sembolü haline getirmiştir.

Bulgular

Papağan kendisine öğretilenleri söyler ve onun konuşması insanın hoşuna gider. Papağana insanlar, söylendiğinde kendilerinin hoşuna gidecek sözleri öğretirler; böylece papağan hoş, tatlı sözler söylediği için güzel konuşan, tatlı sözler söyleyen insanı temsil eder duruma gelmiştir. Güzel konuşan, tatlı sözler söyleyen kişi övünmelerde şairin kendisi, methiyelerde bir başka şair ya da övülen birisi, bazen de sevgilidir. Bu kaside beytinde övülen Kanûnî’dir.

Nice Şeh Husrev-i Cemşîd-fer ü Dârâ-der

Çarh-pervâz ü hümâ-sâye vü *tûtî*-güftâr Hayali K.

(O öyle bir padişaktır ki Cemşid kadar şanlı, Dârâ gibi savaştan bir hükümdardır; o doğan uçuşlu, Hüma gölgeli, papağan gibi güzel konuşan üstün bir insandır.)

Papağana konuşma öğretilirken, bir sözü tekrarladığında ödül olarak ona şeker verilmiş. Bu yüzden papağan şeker yemeye alıştırılmıştır. Papağan, şeker yemeyi sevdiği ve insanın hoşuna giden sözler söylediği için *şeker* ve *şîrîn* kelimeleriyle birleşik sıfatlar oluşturmuştur. Tatlı söz söyleyen anlamında, *tûtî-yi şeker-hâ*, *tûtî-yi şeker-şiken*, *tûtî-yi şeker-feşân*, *tûtî-yi şîrîn-suhan*, *tûtî-yi şîrîn-güftâr* vb. Papağanın bu sıfatları, güzel konuşan insanlara, ahenkli ve anlamlı şiirler söyleyen şairlere de sıfat olmuştur. (Yıldırım, 2006:695)

La’lünü Yahyâ inen rengîn ü şîrîn vasf ider

Tûtî-i şîrîn-suhandur bülbül-i rengîn-edâ Ş. Yahya G.

(Tatlı sözlü papağan ve çok renkli üsluba sahip bir bülbül olan Yahya, senin dudağını çok renkli ve çok tatlı bir şekilde över.)

N'ola gördükçe seni olsa Fuzûlî gûyâ

Sen bir âyinesin ol *tûtî-i şîrîn-güftâr* Fuzuli K.

(Fuzuli seni gördüğü zaman dili çözülüp güzel sözler söylese şaşılmaz, çünkü sen bir aynasın o da o aynanın karşısında güzel sözler öğrenen bir papağandır.)

Eski fabl türü eserlerde, bin bir gece masallarında, genellikle bunların tercümesi olarak Eski Türk Edebiyatında meydana getirilmiş *tûtînameler*de (Akalın,1993:113) ve halk hikâyelerinde papağan, güzel öyküler anlatan, dinî ahlakî öğütler veren bir hikâyeci, bir nasihatçi olarak rol almıştır. Bu durum onu, şiirde de ahenkli, anlamlı sözler söyleyen, herkesin örnek aldığı şairin sembolü haline getirmiştir.

Şu ifadelerle papağan, ahengi ve anlamıyla insanları etkileyen şiirler söyleyen şairlerin sembolü olur: *Tûtî-i tab'-ı nâdire-gû, tûtî-i suhan-dân, tûtî-güftâr, tûtî-i mu'ciz-beyân, tûtî-i mu'cize-gûy, tûtî-i gûyâ, tûtî-yi hoş-nevâ, tûtî nevâ, tûtî tab', tûtî sıfat*. Papağan için kullanılan bu isim ve sıfatları şairler, çoğunlukla övünürken kendileri için kullanırlar. Bazen övdükleri kişi için de söyledikleri olur.

Tûtî-i mu'cize-gûyem ne desem lâf değil

Çarh ile söyleşemem âyinesi sâf değil Nef'i G.

(Ben mucizeler söyleyen bir papağanım, söylediklerim boş laflar değil; felekle söyleşemem çünkü onun aynası, gönlü saf değil.)

Pâdişâhum nazm-ı Yahyâ saf bir âyinedür

Tûtî-i tab'-ı suhan-dâna suhan-âmûz olur Ş. Yahya G.

(Padişahım, Yahya'nın şiiri saf bir aynadır, şair mizaçlı papağanlara güzel söz söylemeyi öğretir.)

Tûtî gibi hoş nükteler öğretti dehânun

Bâkî gibi üstâd-ı suhan-pervere cânâ Baki G.

(Ey sevgili, senin ağzın, Baki gibi bir güzel söz ustasına papağan gibi hoş nükteler öğretti.)

Bu beyitte şair kendisini hem bülbüle hem papağana benzetmiştir.

Midhatın bülbülünü gam kafesinde koma kim

Hayfdır *tûtîye* zehr ey şekeristân-ı kerem Ahmet Paşa K.

(Ey kerem şekeristanı olan padişah, seni övmenin bülbülünü gam kafesinde koma; papağana şeker yerine zehir vermek yazıktır.)

Yaratılış, huy, mizaç anlamlarına gelen *tab'* sözcüğü şairlik kabiliyetini ifade eder. Bu sözle şairler, bu kabiliyetin kendilerine Allah tarafından verildiğini de ima ederler. Şairde doğuştan gelen, güzel söz söyleme yetisi ile papağana verilmiş olan insan sesini taklit melekesi arasında bir benzerlik düşünülmüştür. Şairlik kabiliyetinin papağana teşbihi, istiare ile şairin papağana benzetilmesi demektir. Bu beyitte papağanın ayna vasıtasıyla konuşmayı öğrendiğine işaret de vardır.

Tab‘-ı Es‘ad bakmasa âyine-i ruhsârına
Söylemezdi *tûtî*-âsâ böyle şî‘r-i hoş-edâ Ş. Esad G.

(Ey sevgili, Esat’ın mizacı senin yüzünün aynasına bakmasa, papağan gibi böyle hoş üslup ile şiirler söylemezdi.)

Gönül şairin esinlerinin belirlediği, şiirlerinin zuhur ettiği kaynaktır. Gönül bir bakıma şairin kendisidir ya da şair gönülden ibarettir. Gönül insanın tüm manevi varlığının ve ruhi faaliyetlerinin merkezidir. Bu açıdan bakıldığında insan gönüldür, gönül insandır. Zaten şairler tecrit ve mürsel mecaz ile gönül sözünü kendileri yerine kullanırlar. Şu beyitlerde de insanın gönül ve ruhu papağana benzetilmiştir. *Tûtî-yi cân, tûtî-yi dil* bu teşbihi ifade eder.

Nâzeninsiz şâ‘irin şî‘rinde ne lûtf ola kim
Söyleden dil *tûtî*sin bir âyine-tal’at gibi Ahmet Paşa G.

(Şairin sevgiliden bahsetmeyen şiirinde ne hoşluk olabilir ki, şairin gönül papağanını söyleten yüzü ayna gibi parlak olan sevgili değil midir?)

Görüp pür-şevk olur dil sîne-i billûr-ı cânânı
Belî âyinedir *tûtî*yi gûyâ itmege bâ‘is Ş. Esad G.

(Gönül, sevgilinin billur ayna gibi olan göğsünü görünce neşe ve arzu ile dolar; zira papağanın konuşmasına sebep olan aynadır.)

Görmeziz bir dil ki *tûtî* gibi güftâr eyleye
Söyledür mi yok cihânda bilmezem söyler mi yok Ş. Esad G.

(Papağan gibi güzel söz söyleyen bir gönül göremiyoruz; acaba dünyada söyleten mi yok, söyleyen mi yok bilmiyorum.)

Tûtî-i cânâ gıdâ Hızr u Mesîhe cân verir
Âb-ı hayvân-sûz nukl-ı şeker-efşânın görün Mesîhi G.

(O sevgilinin ab-ı hayatı yakan, şekerli çerezler gibi tatlı dudağını görün, gönül ve ruh papağanına gıda, Hızır’a ve Mesîh’e can verir.)

Şairler kendi kalemlerini de papağana teşbih ederler. Bu benzetişte de şair yine kendisini de papağana benzetmiş sayılır. Nef’î övünürken “Ne benim şirin şiirim şeker gibi bir şeker meydana gelebilir; ne de benim kalemim gibi hoş sözler söyleyen bir papağanı kimse görür.” demiştir.

Ne kand-ı nazm-ı şîrînim gibi sükker olur hâsıl
Ne hâmem gibi gördü kimse *tûtî*-i şeker-hâyı Nef’î K.

Şu beyitlerinde Nedim, kalemini dört ayrı şeye: birici mısradaki söz söylemek ilgisiyle bülbüle; ikinci ve üçüncüde suskunluk yönünden gonca nakşına ve teli kopuk tambura; dördüncüde kekeme papağana benzetmiştir.

Söyle ey kıl-k-i sühanver bülbül-i gûyâ gibi
Böyle hâmûş olma naks-ı gonca-i dîbâ gibi

Oldu mu yohsa meğer tanbûrveş târın şikest

Lüknetin mi var zebânında yahud *bebgâ* gibi Nedim K.

(Söyle ey güzel yazan kalem, konuşan bülbül gibi; böyle suskun olma, süslü gonca nakşı gibi; yoksa tanbur gibi tellerin mi koptu yahut *Bebgâ* gibi dilinde pelteklik mi var). Nedim, bu beyitte tevriyeli kullandığı “bebgâ” kelimesiyle papağan anlamını vermekle beraber, peltekliğinden dolayı *Bebgâ* lakabıyla anılan bir Arap şairini de kastetmektedir. Nitekim yine Nedim’in şu beytinde *Bebgâ* ile papağana değil anılan şaire işaret edildiği açıktır. (Ceylan, 2007:205)

Tûtî-i nâtıkama nisbet ile *Bebgâ*’nın

Nağme-i nazmı hem-âvâze-i feryâd-ı zağân Nedim K.

(Benim natıkamın papağanına kıyasla *Bebgâ* adlı şairin şiirleri kargaların bağırtıları gibidir.)

Şair aynı zamanda âşıktır. Papağan aşk ve âşık için de sembol olur. Mesihî’nin bu beytinde *kalbe saplanan ok* âşıktır ve papağana benzetilmiştir. Âşığın iskeleti ve vücudu da bu aşk papağanına kafestir. Aşkın papağana benzetilmesi, hem âşığa aşkı öğretmesi hem de âşığı aşk ile konuşturmasındandır.

Âl *tûtî* beçedür dildeki peykânun kim

Üstühânımdan ana kudret eli yapıdı kafes Mesihî G.

(Senin okunun ucu, benim kalbimde kırmızı papağan yavrusu gibidir; Tanrı benim iskeletimden ona kafes yapmış.)

Nabî’nin bu beytinde şair yerine âşık kelimesi kullanılmıştır ve âşıklar papağanlara benzetilmiştir. Aşktan bahsetmeyen, teması aşk olmayan şiirlerin güzel olmayacağını söylemiştir.

Olmaz eş’ârında lezzet dil-rübâsız âşıkın

Tûtîyân âyîne-i ruhsâra söyler söylese Nabî G.

Bu beyitteki *dil* âşık olan gönüldür; dolayısıyla âşığın kendisidir. Âşık olamayan, sevgilisi olmayan sevgiliyi hayal edemez. Aşk kafesine papağan gibi girmeden, sevgilinin tatlı dudağına erişilmez.

Gam-ı ‘ışkunla irişdi leb-i şîrînüne dil

Kafese girmeyicek *tûtîye* kim vire şeker Amri G.

(Senin aşkının derdini çekerek gönül şeker dudağına kavuştu; kafese girmeyince papağana kim şeker verir.)

Sevgili ne söylese güzel söyler. O küfretse de âşığa hoş gelir. İşte bu yüzden sevgili *tûtî* dillidir; can bahşeden *tûtî*dir; naz *tûtî*sidir. Şiirde papağan için söylenen *tûtî-i nâz*, *tûtî-i cân-bahş*, *tûtî-i şekker-şiken*, *tûtî-i şîrîn-suhan*, *şekker-makâl* isim ve sıfatları sevgili için de söylenir.

Belâ gülzârına revnak veren bir andelîbem ben

Leb-i cân-perverinle *tûtî-i şekker-şikensin* sen Hayali G.

(Ben aşk bahçesine güzellik veren bir bülbülüm; sen ise can bağışlayan dudağınla tatlı sözler söyleyen papağansın.)

Gazelde ol mehi Yahyâ lebiyle vasf itsün

Şekerle beslesün ol *tûtî*-i suhan-dânı Ş. Yahya G.

(Yahya yazdığı gazelde o ay yüzlü sevgiliyi dudağının vasıflarıyla anlatsın, yani o güzel sözler bilen papağanı şekerle beslesin.)

Sevgilinin tatlı sözleri ağzından ve dudağından zuhur ettiği için, onun dudağı ile ağzı da papağana teşbih edilir.

Gördüğümce hattını lâ'linle ey şeker-makâl

Sanırım bir âl *tûtî*dir ki olmuş sebze-bâl Ahmet Paşa Mf.

(Ey tatlı sözlü sevgili, dudağın etrafındaki hattınla beraber gördüğümde, yeşil kanatlı bir al tuti olduğunu sanırım.)

Dehenün *tûtî*-i şeker-şiken olsa ne ʿaceb

Leb-i şîrîn ü hat-ı sebz ana bâl ü perdür Baki G.

(Ey sevgili senin ağzın tatlı sözler söyleyen papağan olsa şaşılır mı? Etrafında yeni çıkmış tüyler ile tatlı dudağın o papağana kol kanat olmuştur.)

Şairler şarap kadehini de papağana benzetmişlerdir. Bu teşbihin ilgisi, şarap dolu kadehin görünüşü olduğu gibi şarabın keyfiyeti bakımından da düşünülebilir.

Elimde âl *tûtî*-veş meyi gördü dedi sofi

Be bu kendi ayağıyla ele gelmiş şikâr ancak Hayali G.

(Sofi, benim elimde papağana benzer şarap kadehini gördü, *bu kendi yağıyla ele geçmiş bir avdır ancak* dedi.)

Bâde ile *tûtî*-i âl oldu câm

Eyleyelüm halka-i rindânı dâm Ş. Yahya G.

(Kadeh, içine konulan şarap ile al papağana benzedi; rintlerin içki meclisinde oluşturdukları halkayı ona tuzak eyleyelim.)

Papağanın kanat tüyleri daha çok yeşil, karın ve boyun kısmı sarı ve kırmızı renklere olabilir. Hakim renginin yeşil olması nedeniyle Hızır ile birlikte anıldığı görülür. Mantıku't-tayr'da papağandan şöyle bahsedilir: "Tatlı dilli, yeşil elbiseler giyinmiş. Boynunda altın gerdanlık var. Adam olmayan taş yürekli kişiler onu demir kafese hapsediyor; o da o demir zindanda Hızır'ın ab-ı hayatını içmeyi bekliyor. O kuşların Hızır'ıdır; onun için yeşil giyinmiştir. Hercai bir güzel, o yüzden her yere gider. Ab-ı hayat istediği için canına düşkün. Canına düşkün olan aşktan anlamaz. Sevgiliye canını veremez." (c. 1, sh. 64).

"Ey Tuba'da oturan, hülleler giyen, ateşten gerdanlık takan *tûtî*. Ateş gerdanlık cehennemlik kişisindir. Hüllelse cennetlik ve cömert kişinin. Halil gibi Nemrud'dan kurtulan kişi, ateşin ortasında güzelce zevk u sefa içinde kurulup oturabilir. Nemrud'un kafasını kalem gibi kes; Tanrı Halil'i gibi ateşe ayak bas." (c. 1, sh. 49)

Hat sevgilinin yüzünde, genellikle önce dudak çevresinde beliren ince ayva tüyleridir. Şairler bu tüyleri siyaha yakın koyu yeşil renkte tahayyül etmişler ve Hızır'la ilişlendirmişlerdir. Sevgilinin dudağı, ağzı ve dolayısıyla sözü ab-ı hayat olarak nitelendiği için, bunlar da Hızır'la ilgilidir. Hızır'ın yeşil elbiseler giyindiğine, yeşil sarık sarındığına inanılır. Papağan da yeşil renginden dolayı Hızır'a benzetilir. Divan şiirinde hat bazen Hızır'a bezen de dudağın etrafını sardığı için, ab-ı hayatı örten, gizleyen zulmete benzetilmiştir. Hat yeşil, dudak kırmızı olduğu için, bu görünüşü bakımından hattın papağana da benzetildiği görülüyor.

Tûtî hatın ki râz-ı dehânın beyan eder

Bir Hızırdır ki çeşme-i cândan haber verir Ahmet Paşa G.

(Sevgili, senin ağzının sırrını açıklayan, söyleyen papağan hattın, can çeşmesinde ab-ı hayattan haber veren bir Hızır'dır.)

Mantıku't-tayr'daki ifadelerden anlaşıldığı üzere papağan, ab-ı hayatı, ölümsüzlüğü aradığı için canına ve nefesine düşkün insanı da simgeler. Hızır da ab-ı hayatı aramış, içmiş ve ölümsüzlük kazanmıştır. Bu yüzden şiirde tuti ile Hızır arasında bir benzerlik ilgisi kurulur. O ifadelerdeki *Nemrut* da nefistir. Aşağıdaki şu iki beyitte, tutiye benzetilen *hat* nefse düşkünlüğe, dünya nimetlerine, kesrete bağlılığa işaret etmektedir. Tasavvufî sembol olarak saç, hat ve kan kesretir. Kesret, vahdeti ve manayı örten maddedir; insanı dünya hayatına bağlayan unsurlardır. Kesret de nefis gibi insanı dünya nimetlerine çeker ve insanı canına, nefesine düşkün hale getirir. Nef'i'nin bu beytinde *tahrîk* kelimesi, bütün anlamlarını ifade edecek şekilde zengin bir tevriye ile söylenmiştir. *Kanat açıp uçmak* sözü, tuti teşbihiyle ve *tahrîk* kelimesinin anlamlarıyla birlikte düşünüldüğünde bir bencillik, gurur ve kibir ifade eder. *Hat* sözcüğünün, divan şiirinde değişik, hatta zıt anlamlarda kullanıldığı görülür. Bazen gençlik ve güzellik unsuru olarak, bazen olgunluk, ki kadın açısından düşünüldüğünde evde kalmışlık, bazen de yaşlılık ifade edecek şekilde kullanılmıştır. Gençlik ve güzellik insana, kendini gösterme arzusu ile gurur ve kibir verir; evde kalmışlık ve yaşlılık ise insanı korku ve telaşa düşürür. Bu açıdan bakıldığında bu beyitteki "hat" kelimesi de anlam bakımından bir genişlik taşır.

Sanma ki etdi zülfünü tahrîk rûzgâr

Bâl açdı *tûtî*-i hatı pervâza başladı Nef'i G.

(O güzelin saçını rûzgârın tahrîk ettiğini zannetme, yüzünde beliren ayva tüylerinin tutisi kanat açtı, uçmaya başladı.)

Bu beyitte de yine kesret olan *hat* ve *kan*, insanı dünyaya bağlanmaya çeken geveze papağana benzetilmiştir.

Gûyâ hayâl-i hatt-ı lebinle müjemde hûn

Bâğ-ı vefâda *tûtî*-i zenbûrdur bana Şeyh Galib G.

(Senin dudağının hattının hayaliyle benim kirpiğimde oluşan kanlı gözyaşı, sanki sadakat bahçesinde bana geveze papağandır.)

Cebrail, Allah'ın öğrettiklerini Peygambere aktaran melektir; kendisine söylenenleri aynen tekrar ettiğinden dolayı papağana benzetilmiştir. *Tûtî-yi kuds*, *tûtî-i Cibrîl*, *tûtî-yi sidre-nişîn* sözleri ile Cebrail kastedilir.

Kalbim ol âyîne-i vahy-irtisâm-ı aşk kim

Tûtî-i Cibrîli dest-âmûz-ı râz eyler bana Şeyh Galib G.

(Kalbim öyle bir aşk vahyinin resmedildiği ayna ki, papağan Cebrail bana sırdaş olur.)

Şeh Bâyezid'i ben öğicek cân nisâr eder

Tûtî-i Kuds nazm-ı şeker-bârim üstüne Ahmet Paşa K.

(Ben Sultan Bayezid'i överken, *kutsal tûtî* Cebrail, şeker saçan şiirim üstüne can serper.)

Bu beyitte, Peygamberimizin eline aldığı taşın konuşması olayına işaretle, o taş papağana benzetilmiştir.

Göricek âyine-i nûr-ı cemâl-i pâkin

Seng güftâra gelüp söyledi *tûtî-âsâ* Ş. Esat Nt.

(Peygamberin yüzünün nurlu aynasını görünce, taş papağan gibi dile gelip konuştu.)

Bu beyitte de *Tûtî-i çarh* sözüyle felek ya da gök papağana benzetilmiştir.

Çün dûd-ı âhumun eseri yokdur ey hümâ

Tûtî-i çarh her gice niçün gurâb olur Mesihî G.

(Ey Hümâ sevgili, benim ahımın tesiri yok ise, felek papağanı niçin her gece karga oluyor; kararıyor.)

Papağan Fars kültürüne oradan da Türk kültür ve edebiyatına Hindistan'dan ve Hint masallarından gelmiştir. Bu yüzden yaşadığı bu ülkenin adıyla da anılır. Tuti, bu beyitlerden birincisinde hat, bahçe ve Hindistan ile birlikte anılmış; ikincisinde karanlık, şeker ve Hindistan'la beraber söylenmiştir.

Ârızı hattından ol servin su'al ettim dedi

Bûstan-ı Rûmda *tûtî-i* Hindûstân yatar Ahmet Paşa G.

(O servi boyluya yanağının tüyünü sordum, Anadolu bahçelerinde yatan Hindistan papağanı dedi.)

Zulmet-i hayrette zikrindir bana vird-i zebân

Tûtîyim gûyâ yemim şekker yerim Hindûsitan Fuzulî K.

(Hayret karanlığında 'güzellik karşısında düştüğüm şaşkınlıkta' benim dilime doladığım, sürekli tekrar ettiğim seni zikretmektir; bu haldeyken sanki bir papağanım, Hindistan'dayım, şeker yiyorum.)

Sevgilinin hem dudağı hem sözleri şekerdir. Bu tatlılıkları anlatan şair, hiç söylenilmemiş ve hiç duyulmamış sözler söyleyen yaratılışa sahip Kandaharlı bir papağandır. Kandahar, Afganistan'ın bir şehridir ve orası da papağanın yaşadığı yerlerden biridir. Ayrıca bu isimdeki *kand* şeker denektir.

Şekker-feşân-ı vasf-ı lebin olsa ger n'ola
Tûtî-i tab'-ı nâdire-gû Kande-hârlıdır Ş. Esat G.

(Nadir sözler söyleyen şair mizacımın papağanı, senin dudağının tatlılığını anlatarak şekerler saçsa buna şaşılır mı, o Kandaharlıdır, böyle tatlı sözler söylemeyi doğuştan almıştır.)

Papağana konuşma öğretilirken ayna kullanılır. Papağanın karşısına bir ayna konulur; öğrenmesi ve söylemesi istenilen sözler aynanın arkasından söylenilir. Papağan aynada gördüğü başka bir papağanın söylediğini sandığı sözleri taklit ederek öğrenir. Bu yüzden şairler, papağanı sembol olarak kullandıklarında ayna sembolüne de başvururlar. Böyle söyleyişlerde ayna ya da aynaya benzetilen şairin ilhamı yahut ilham kaynağıdır. (Onay, 1992:71)

Bî-dimâğız bizi söyletmeğe bir sîne gerek
Hâsılı bülbüle gül tûtîye âyîne gerek Mesihî G.

(Biz şuursuzuz, aklımızı yitirmiş kendimizden geçmişiz, bizi söyletmek için billur gibi ayna gibi parlak bir sine gerek; nasıl ki bülbülün ötmesi için gül, papağanın konuşması için ayna lazımsa.)

Papağan, sözlerin anlamını bilmeden, düşünmeden konuştuğu için, boş ve gereksiz konuşan kişileri ifade eden sembol durumuna gelmiştir.

Eylesen tûtîye ta'lim-i eda-yi kelîmat
Nutku insan olur ammâ özü insan olmaz Fuzulî Kt.

(Papağana ne kadar konuşmayı öğretsen de sözü insan olur ama, özü insan olmaz.)

Yok yerlere harc eyleme sözünü Necâtî
Söyler diye tûtî-i şeker-hâyı kınarlar Necatî G.

(Ey Necatî, sözünü boş yere harcama, olur olmaz yerlerde söz söyleme; papağanı, tatlı sözler söylediği halde yersiz konuştuğu için kınarlar.)

Papağanın taklit ve konuşma yeteneğini gören insanlar, onu yakalamış, kafese hapsedmiş, ehlileştirilmiş, kendi sözlerini ona tekrar ettirmişler; bundan büyük zevk almışlardır. Bülbül güzel sesle öterek, papağan hoş konuşarak insanları eğlendirdiği için tabii ortamlarından alınarak kafese konulmuşlardır. Bu kafes kuşlarının bir kabiliyetleri nedeniyle cezalandırıldığı düşüncesi, bilgili, maharetli, kabiliyetli kişilerin de toplumda, kıskançlık ya da başka nedenlerle, cezalandırıldığı yahut en azından rağbet görmediği gerçeğini şairlerin dile getirmesine neden ve vasıta olmuştur.

Tûtîyi lezzet-i güftârı giriftâr eyler
Derd ü gam çekmeğe Bâkîye bu fendür bâ'is Baki G.

(Sözlerinin tatlılığı papağanı hapsedirmiştir; Bakî'nin dert ve sıkıntıya düşmesinin sebebi de bu maharetidir.)

Ger olmasa söz söylemekte dilîr
Olur muydu tûtî kafeste esîr Ahmet Paşa (Dibace)

(Papağan, söz söylemekte yiğitçe, çekinmeden, dosdoğru davranmasa hiç hapsedilir miydi?)

Dilimle uğradığım kayde ben bu 'âlemde

Ne bülbül uğradı ne *tûti*-i şeker-güftâr Nedim K.

(Benim bu dünyada, dilim yüzünden uğradığım hapis cezalarına ne bilbül uğradı ne de tatlı sözlü papağan.)

Tabiat tasvirlerinde ağaç yaprağı ve gül papağana benzetilmiştir.

Perr ü bâl açmış yeşil *tûti* iken berg-i çenâr

Zerd olup ser-pençe-i şeh-bâza dönmişdür hemân Baki K.

(Çınar yaprağı, kol kanat açmış yeşil bir papağan iken, sonbaharda sararınca şimdi bir doğan pençesine benzedi.)

Gonca-i gül meyl eder âyine-i âb üstüne

Ağzın açmış san ser-i *tûti*-i Hindistânîdir Ahmet P.

(Suyun üstüne eğilmiş ve suda yansıması görünen gül goncası, ağzını açmış bir Hindistan papağanının başı gibi görünüyor.)

Sonuç

Papağana, insanlar, söylendiğinde kendilerinin hoşuna gidecek sözleri öğretirler; böylece papağan hoş, tatlı sözler söylediği için güzel konuşan, tatlı sözler söyleyen insanı temsil eder duruma gelmiştir. Ancak papağan söylediği sözlerin anlamını bilmeden, sadece ezberlediği kelimeleri tekrarlar; bu bakımdan ezberci, mukallit kişi ve şairleri de temsil eder.

Papağan dut ve diğer tatlı meyveleri çok sevdiği için, kafese konulduktan sonra da konuşma öğretilirken, bir sözü tekrarladığında ödül olarak ona şeker verilirmiş. Bu yüzden ve insanın hoşuna giden tatlı sözler söylediği için papağan hakkında“şeker ve şîrîn” kelimeleriyle birleşik sıfatlar oluşturmuştur. Tatlı söz söyleyen anlamında olan papağanın bu sıfatları, güzel konuşan insanlara, ahenkli ve anlamlı şiirler söyleyen şairlere de sıfat olmuştur.

Bir hayvanın insan gibi konuşması olağanüstü bir durum olarak görüldüğünden, güzel ve ahenkli söz söyleme ve mucize ifade eden kelimelerle *tûti* ismi birleştirilerek, ahengi ve anlamıyla insanları etkileyen şiirler söyleyen şairleri ifade den sıfatlar oluşturulmuştur. Bu isim ve sıfatları şairler, çoğunlukla övünürken kendileri için kullanırlar. Bazen de övdükleri kişi için söylediklerler.

Yaratılış, huy, mizaç anlamlarına gelen *tab* ‘ sözcüğü şairlik kabiliyetini ifade eder. Bu sözle şairler, bu kabiliyetin kendilerine Allah tarafından verildiğini de ima ederler. Şairde doğuştan gelen, güzel söz söyleme yetisi ile papağana verilmiş olan insan sesini taklit melekesi arasında bir benzerlik düşünülmüştür. Şairlik kabiliyetinin papağana teşbihi, istiare ile şairin papağana benzetilmesi demektir. Bu yolla şairler ya kendilerini ya gönüllerini ya yeteneklerini papağana benzetirler. Şairler kendi kalemlerini de papağana teşbih ederler.

Şair aynı zamanda âşıktır. Papağan aşk, âşık ve maşuk için de sembol olur. Aşkın papağana benzetilmesi, hem âşığa aşkı öğretmesi hem de âşığı aşk ile konuşturmasındandır. Sevgili ne söylerse güzel söyler. O küfretse de âşığa hoş gelir. İşte bu yüzden sevgili *tûti* dillidir. Sevgilinin tatlı sözleri ağzından ve dudağından zuhur ettiği için, onun dudağı ile ağzı da papağana teşbih edilir.

Şairler şarap kadehini de papağana benzetmişlerdir. Bu teşbihin ilgisi, şarap dolu kadehin görünüşü olduğu gibi şarabın keyfiyeti bakımından da düşünülebilir.

Hızır'ın yeşil elbiseler giyindiğine, yeşil sarık sarındığına inanılır. Papağan da yeşil renginden dolayı Hızır'a benzetilir. Bu hususun Mantıku't-tayr'dan kaynaklandığı söylenebilir. İşte bu yüzden sevgilinin yüzünde beliren ince ayva tüyleri de şair muhayyilesinde, siyaha yakın koyu yeşil renkte tahayyül etmiş ve Hızır'la ilgilendirmiştir. Hızır ile hat bir araya gelince ab-ı hayat da anlama dahil olur. Sevgilinin sözü dolayısıyla dudağı, ab-ı hayat olarak nitelendiği için, hat yeşil, dudak kırmızı olduğundan, bu görünüş de papağanı çağırıştırır.

Mantıku't-tayr'daki ifadelerden anlaşıldığı üzere papağan, ab-ı hayatı, ölümsüzlüğü aradığı için canına ve nefesine düşkün insanı da simgeler. Hızır da ab-ı hayatı aramış, içmiş ve ölümsüzlük kazanmıştır. Bu yüzden de şiirde tuti ile Hızır arasında bir benzerlik ilgisi kurulduğu görülür.

Cebrail, Allah'ın öğrettiklerini Peygambere aktaran melektir; kendisine söylenenleri aynen tekrar ettiğinden dolayı papağana benzetilmiştir.

Bir beyitte de Peygamberimizin eline aldığı taşın konuşması olayına işaretle, o taş papağana benzetilmiştir. Tabiat tasvirlerinde ağaç yaprağı ve gül papağana benzetilmiştir.

Papağanın taklit ve konuşma yeteneğini gören insanlar, onu yakalamış, kafese hapsetmiş, kendi sözlerini ona tekrar ettirmişler; bundan büyük zevk almışlardır. Bülbül güzel sesle öterek, papağan hoş konuşarak insanları eğlendirdiği için tabii ortamlarından alınarak kafese konulmuşlardır. Bu kafes kuşlarının bir kabiliyetleri nedeniyle cezalandırıldığı düşüncesi, bilgili, maharetli, kabiliyetli kişilerin de toplumda, kıskançlık ya da başka nedenlerle, cezalandırıldığı yahut en azından rağbet görmediği gerçeğini şairlerin dile getirmesine neden ve vasıta olmuştur.

KAYNAKLAR

- AKALIN, L. Samin (1993), *Türk Folklorunda Kuşlar*, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara.
- CEYLAN, Ömür (2007), *Kuşlar Divanı (Osmanlı Şiir Kuşları)*, Kapı Yay. İstanbul.
- Feridüddin-i Atar (2001), *Mantık al-Tayr*, çev. Abdülbaki Gölpınarlı, MEB Yay. İstanbul.
- ONAY, Talat (1992), *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, (Haz. Cemal Kurnaz), TDV.Yay. Ankara.
- YILDIRIM, Nimet (2006), *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.